

EVOLUCIÓ AGRÍCOLA DE LA CONCA DE BARBERÀ EN ELS DARRERS ANYS *

Ascenció OSETE i GALIMANY

I. ESTRUCTURA PRODUCTIVA DE L'EXPLOTACIÓ I L'EMPRESA AGRÀRIA

Els països de cultura mediterrània han experimentat un lent declivi dels conreus que tradicionalment han caracteritzat llur alimentació i les manifestacions més arrelades de la seva cultura. Durant els darrers anys, la trilogia mediterrània: blat, vinya i olivera, ha estat reconvertida en productes especialitzats d'horta, fruiters, farratges i, en general, en conreus intensius de caràcter industrial que responen a la diversificació i extensió de la demanda.

Aquesta constatació no implica, però, que els esquemes productius, tant pel que fa a la producció strictu sensu, com pel que fa als

(*) Aquest article és resultat de treballs precedents més amplis publicats a la Revista "Llum", de Barberà de la Conca i d'un informe editat també per l'esmentada Revista.

Cal emmarcar aquesta evolució recent en el procés històric de l'estructura agrària i les relacions de producció al camp de la Conca. Aquests aspectes es desenvolupen en l'Informe: *La Conca de Barberà: la terra i els homes* (Barberà, Setembre, 1980) que analitza la realitat geogràfica, històrica i socioeconòmica, així com la vigència de l'entitat territorial d'aquesta comarca natural.

En els articles: *Estudi sobre el vi a "Llum"*, n.º 17 (Barberà, Agost, 1980) i *La rendibilitat de les explotacions de vinya i la gestió agrícola en el planejament territorial a "Llum"*, n.º 22 (Barberà, Agost, 1981) s'analitza el sector vitícola i la seva evolució recent.

sistemes i relacions estructurals, s'hi hagin adequat, encara que han anat experimentant la transformació necessària. A continuació analitzarem els aspectes més incidents d'aquest canvi que és configurat per diversos factors.

1.1. Dimensió, concentració i règim de tinença de les explotacions (1)

Pel que fa al factor de producció terra, el percentatge de disminució sobre el nombre total d'explotacions ha estat de l'ordre del 35 al 50%, tot augmentant llur superfície mitjana per explotació ampliada, el 43% del total d'explotacions compreses entre 5 i 10 Ha. L'explotació de més de 5 Ha. constitueix el 45% del total de terres productives, si bé és significativa la persistència de les petites propietats de nombre igual o inferior a 5 Ha. Aquestes representen el 25% del conjunt total, tenint en compte que la dinàmica és la reducció gradual, en termes absoluts, del nombre d'explotacions de 1 a 10 Ha.

El procés de concentració d'explotacions afavoreix la mecanització del treball i l'exigència d'uns llindars de rendabilitat o dimensions mínimes de conreu per a optimitzar el rendiment de la terra. Aquesta dinàmica transformativa precedida per l'estancament econòmic que, d'ençà de la fil·loxera a la fi del segle passat, han sofert els pobles de la Conca, ha evitat, en part, la caiguda de la renda agrària minada per l'encariment del treball i l'abandó de terres amb la devaluació consegüent produïda per la nombrosa oferta concurrent en el mercat.

La revaluació s'ha esdevingut a partir de l'aprofitament de conreus mecanitzables i de la incorporació a l'explotació de la ramaderia de bestiar menut: aviram i porquí, sobretot, restant així en regressió conreus que, com la vinya i l'olivera, precisen mà d'obra per a feines com l'esporga i la verema.

Els efectes territorials de la redistribució de les explotacions han estat la tendència a la concentració parcel·lària i l'especialització productiva derivada de la integració al mercat, amb la intensificació consegüent dels fluxos comercials i la repartició de les àrees d'influència. Aquesta evolució territorial ha produït un canvi paral·lel en el règim de tinença tot augmentant les explotacions de titulars propietaris.

(1) Les dades exposades han estat elaborades a partir de les fonts següents: *CENS AGRARI (62-72)*; *Informe estadístic de les comarques de Catalunya* i J. OLIVERAS: *Dimensió de les explotacions de Catalunya*, Serveis Estudis de Banca Catalana, Barcelona, 1980.

Les explotacions ramaderes amb base agrícola i la tendència al predomini del tipus anomenat "explotació sense terra" o granges de bestiar menut es caracteritzen pel contracte anomenat d'integració vertical: el granger compra el bestiar per a engreix i els pinsos a l'empresa subministradora. El treball del productor no va acompanyat, en aquest cas, de la transformació de superfícies integrades a aquesta explotació ramadera de base agrícola, ni de la millora rendible en l'estructura de l'empresa autònoma.

L'adquisició en arrendament d'explotacions que, posteriorment han estat objecte, d'ampliació, ha contribuït a l'augment generalitzat de la demanda de terres. La gestió capitalista ha reestructurat la producció del sector concentrant a la Conca, com a la majoria de comarques, el 72'4% de les superfícies conreades en règim de propietat.

La mà d'obra és encara el cost més estimable, degut, bàsicament, a la baixa rendibilitat del treball, si bé les exigències d'intensificació i de domini directe del procés de producció han revaloritzat les despeses corrents i les inversions de l'explotació.

Durant la dècada anterior, la població activa ocupada en l'agricultura representà un percentatge que superà amb un marge suficient —44%— l'ocupació en el sector de la indústria —34%—. L'agricultura té doncs un pes específic com a sector bàsic en l'estructura productiva de la comarca, malgrat que la pèrdua de la població activa i la manca d'industrialització han estat la tònica dels darrers anys. Els sectors industrial i de Serveis representen conjuntament el 56% respecte al sector primari.

D'altra banda, la gestió empresarial col·lectiva en Cooperatives possibilita una planificació segons els nivells de concentració, tot integrant l'explotació en economies d'escala que disminueixin els costos de producció i afavoreixin la sortida rendible del producte final (2).

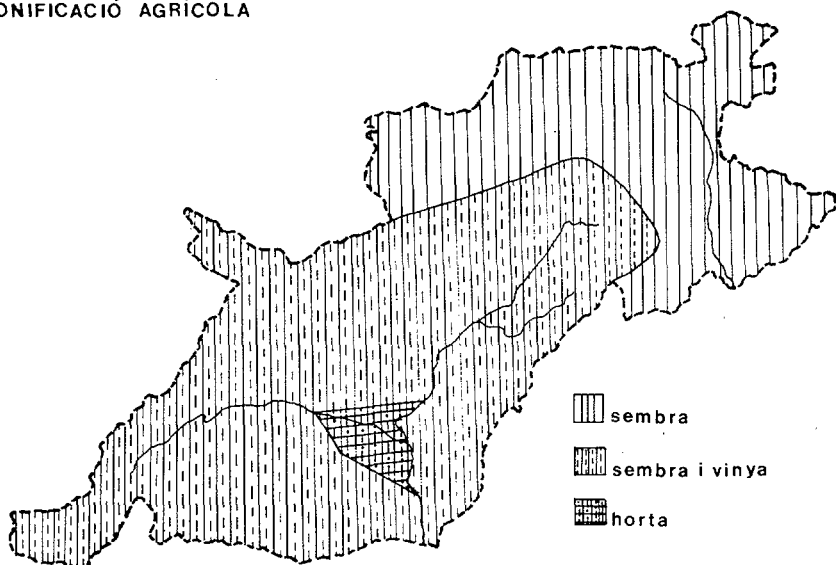
Actualment, el tamany mitjà que s'ajusta als líndars de rendibilitat comercial de la vinya és de 20 Ha. per explotació (3).

La tendència assenyalada en l'augment del tamany mig de les explotacions de més de 10 Ha. i la disminució del nombre de propietaris obeeix a un procés de concentració característic en la transformació capitalista dels factors de producció: terra, treball i capital. Aquesta dinàmica, especialment la que explica les unitats de produc-

(2) Podeu veure les resolucions del II.^{on} Congrés de la Unió de Pagesos: *Agricultura i Ordenació del Territori*, en l'Informe: *Les noves casetes del terme*, a "Llum" de Barberà, 1979.

(3) Vegeu J. PEIX i A. CHECCHI: *L'explotació pagesa*, Barcelona, 1979.

ZONIFICACIÓ AGRÍCOLA

ció d'explotació familiar, ha estat estudiada en la Tesi Doctoral de Dolores Juliano qui caracteritza, per etapes, llur capitalització en règim d'empresa competitiva integrada en l'economia de mercat tot aportant instruments d'anàlisi i d'interpretació per a futurs estudis territorialitzats.

El procés, analitzat en el poble que dona nom a la comarca, Barberà, és el següent: El Cens Agrari del 1972 assenyala una minva del nombre d'explotacions del 35 al 49'9% per a tota la Conca. Els trets més significatius d'aquesta concentració en mans del productors mitjans a costa de la venda de les propietats minifundistes són: l'augment de la productivitat, la concentració de les explotacions i l'increment del règim de tinença en propietat. Tots han estat induïts pel nivell de mecanització, iniciat ja abans de la dècada dels 60's i desenvolupat durant els 70's.

L'augment de la productivitat en termes de capitalització dels factors de producció ha generat la disminució de la mà d'obra emprada i l'aportació del treball de la dona, especialment intensiva en l'explotació de caràcter familiar. Aquesta redistribució de la propietat, que afecta les relacions socials del camp, es fa palesa en l'augment del nombre de terres d'explotació directa amb assalariats i/o jornalers temporers i en la davallada del contracte de parceria que ha regit secularment el sistema de producció agrícola de les comarques de la Ca-

talunya Nova. Desproveïts dels mitjans de producció, els pagesos de domini útil, emfiteutes i parcers, nodreixen l'oferta del mercat de treball industrial a les grans capitals, Barcelona i Tarragona.

L'empresa familiar, però, no ha accedit encara als canals d'integració dels circuits econòmics del mercat. No s'ha produït doncs el pas a l'empresa capitalista, si bé l'organització cooperativa dels sectors d'activitat agrícola, el més representatiu dels quals és el vitícola, ha permès la creació de llocs de treball i la inversió en la unitat productiva. No obstant això, i compartint el criteri de Dolores Juliano, la lentitud del procés de concentració capitalista al camp no és una característica pròpia de regions econòmicament estancades, car la petita i mitjana empresa familiar ha estat un revulsiu per a la mecanització de la vinya i per a la introducció de la gestió capitalista. Aquesta conclusió és vàlida també per a d'altres comarques d'interior i de muntanya en les que estudis recents han provat que l'agent motor de capitalització i d'innovació és l'esmentada explotació familiar.

D'altra banda, les directrius de l'actuació pública han d'impulsar les lleis d'estructura reformista en el marc de la Llei de Contractes de Conreu; la Llei i Estatut de l'empresa familiar, els ajuts financers al foment d'industrialització i a la integració horitzontal dels processos de producció i comercialització en les Cooperatives, per tal d'accedir a economies d'escala que revaloritzin el producte final agrari. D'aquesta manera, hom pot facilitar la incidència competitiva del sector en el mercat i projectar el camp de l'empresa de gestió col·lectiva.

II. EL MARC ECÒNOMIC DE L'EMPRESA I DEL SECTOR VINÍCOLA (4)

La vinya ha estat un dels conreus tradicionals que ha acusat sensiblement la transformació mecanitzada de les feines del camp. El manteniment del nivell de renda agrària a costa de preus subvencionats per l'Estat no ha contribuït a la seva revaluació per part del sector vinícola, a causa, bàsicament, de la manca d'industrialització i del drenatge de capitals cap a circuits d'economia urbana. Tanmateix, el

(4) Podeu veure els articles esmentats a la nota 1.

vi és un producte que no ha gaudit de preus diferencials avantatjosos i per això ha estat poc competitiu. El preu al consum ha de ser el resultat de la garantia del vi, provinent de la marca autòctona avalada pel seu origen i criaça. La Denominació d'Origen, "Conca de Barberà", és avui la garantia del primer vi de cava de Tarragona produït en Cooperativa a Barberà de la Conca. Les causes esmentades han mermat la productivitat de les estructures agràries i la capacitat d'innovació, d'altra banda incompatible amb la inadequada retribució del treball mecanitzat de la vinya. Els marges comercials han estat aliens al pagès productor que no ha controlat la comercialització ni les sortides rendibles del producte amb valor afegit. Tenint en compte els desequilibris interns d'ordre productiu, el consum del vi com a producte no bàsic és susceptible de variació segons les condicions del mercat: concretament, la renda i la capacitat adquisitiva del consumidor són les dues variables més indicatives. La regulació de campanyes excedentàries i la dels preus de consum endegades per l'Administració han estat orientades a rendabilitzar, en aquest sentit, la sortida del producte.

Les exigències de reestructuració del sector vinícola s'orienten vers la capitalització de la unitat productiva traçant les directrius d'una revalorització dels preus de consum tot controlant els processos intermitjos d'industrialització i venda, i la transformació dels excedents per a la indústria: alcohol i derivats. Aquestes mesures cal adequar-les a les exigències de remodelació del funcionament intern de l'explotació; a les condicions de venda en el mercat i a la dotació d'uns canals de financiació directa que retribueixin costos i estalvis reinvertits, tot drenant-los vers l'autoabastament de plataformes industrials de productes autòctons que gaudeixin d'una gestió empresarial directa. En aquest sentit, la capitalització dels excedents ha de tendir a revaluar la qualitat del producte i a devaluar el frau comercial de vins i alcohols desnaturalitzats per tal de canalitzar els rendiments excedentaris vers els mercats d'exportació amb preus competitius.

Malgrat els sostres de mecanització de conreus que, com la vinya, requereixen feines manuals, hom ha intensificat el treball vers l'elaboració d'un producte a costos competitius i de qualitat artesanal, reconegut amb Denominació d'Origen: "Conca de Barberà". Tanmateix, la generalització recessiva de la vinya és relativa a la situació del conjunt de conreus de la zona i obeeix a la reestructuració i al manteniment de la rendabilitat del sector.

L'empresa agrícola familiar forneix i comercialitza productes de 160 Cooperatives del camp en les comarques de Tarragona (5). En aquest context la industrialització del sector vitivinícola ha estat precària. L'augment del valor afegit del producte final agrari —manufacturació del vi en plantes embotelladores autòctones, revalorització de les denominacions d'origen i millor distribució de la xarxa comercial— no ha estat paral·lel a les reformes estructurals necessàries per a fer efectiva la integració horitzontal del sector Cooperatiu —Producció, consum i financiació de la inversió— i la millora en la solvència financera sobre la base del desenvolupament de la unitat de producció familiar.

La Llei de Cooperatives; l'esmentat Estatut de l'explotació familiar; l'Ordenació dels productes i derivats; l'Impost sobre el Valor Afegit, que, entre d'altres avantatges, suprimeix l'actual quota de la Seguretat Social agrària..., són mecanismes que responen a la demanda interpel·lada pels vinaters en el sentit de reestructurar el sector de la vinya segons les necessitats i possibilitats reals de consum del vi i derivats, tenint en compte els mercats interiors i els exteriors. La reestructuració, d'acord amb l'evolució dels gustos de consum per tal de potenciar varietats adequades avalades per sengles denominacions d'origen, comporta la revisió de conreus alternatius en el marc d'una Ordenació general. Així, els esquemes d'una integració de l'explotació familiar autònoma a l'organització cooperativa i a les relacions de mercat han de substituir la intervenció del sector per part de l'Administració, si bé cal adequar-li les directrius del Planejament productiu i territorial que exposem a continuació.

III. ACTIVITAT PRODUCTIVA I MEDI NATURAL (6)

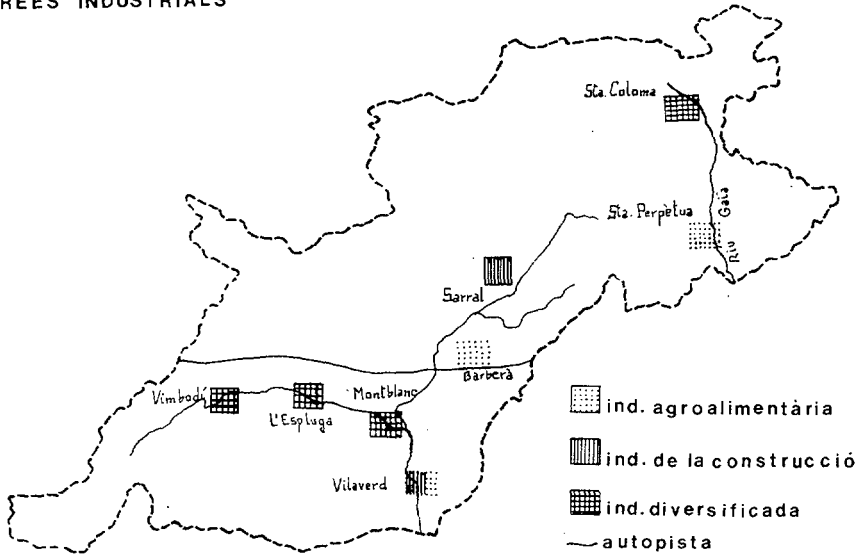
III. 1. Planificació física i Ordenament productiu en la gestió agrícola

La zonificació agrícola de les terres sedimentàries de la Conca, veritable mosaic de conreus amb abundoses sorgències procedents d'aigües subàlvees, ha estat sempre lligada a les condicions físiques i ambientals del medi natural de la comarca.

(5) Vegeu: *Directori de Cooperatives Agràries de Catalunya*, Caixa d'Estalvis de Catalunya, Barcelona, 1982.

(6) Vegeu R. MASALLES: *La Conservació de la natura a la Conca de Barberà*, en Aplec de Treballs n.º 1, del Centre d'Estudis de la Conca de Barberà, Montblanc, 1978.

ÀREES INDUSTRIALS

De ben antic s'hi han donat els factors propis d'una indústria transformativa derivada de l'activitat primària: els molins; l'elaboració de productes d'alabastre, i la producció de ciment, ambdós procedents de la indústria extractiva. L'agroalimentària ha estat tradicionalment arrelada a les feines del camp. Els Sindicats, les moles i rodes de vells molins situats a les voreres dels cursos fluvials i els cellers locals ens en parlen. El desenvolupament d'aquestes activitats, bé que algunes ja regressives, ha fet possible la reserva potencial per a l'expansió dels moderns sectors industrials, aliens, d'altra banda, a aquella producció autòctona més representativa.

Montblanc, cap de comarca, és avui eix i nus de comunicacions amb dinàmica industrial forana. Els factors de localització industrial han estat bàsicament derivats de les economies externes produïdes pels eixos de comunicació, i de la concentració de mà d'obra en el sector tèxtil —del que la comarca n'és exponent representatiu—. L'obertura de l'eix de l'Autopista A-2; la proximitat de l'Ebre i de la indústria de Tarragona, així com l'extensió del polígon industrial Valls-El Pla de Sta. Maria, constitueixen importants infraestructures ben comunicades que polaritzen fluxos d'intercanvi i sobre les que graven grans àrees d'influència.

L'economia rural suposa encara més del 40% de la distribució de

la població activa per sectors. La industrialització vitícola a càrrec de les Cooperatives gestiona les plantes embotelladores de recent implantació local.

Les directrius d'Ordenació de les activitats del sector han de tendir a ajustar les necessitats productives a la preservació del patrimoni natural, emmarcant la planificació en els mecanismes del mercat. Aquesta política exigeix una gestió agrícola coordinada entre tots els agents productors per tal de fer efectiva la millora de la qualitat de vida a mig i llarg termini. Iniciatives com les de l'Ordenació Alimentària de la conca del Francolí són instruments de recuperació autogeneradora per a la transformació equilibrada del territori en medi rural i urbà.

En el camp de l'ordenació productiva, així com en la planificació física del medi natural s'integren els elements físics i mediambientals del paisatge rural i llur significació dinàmica —agents d'erosió, equilibri de vessants, restitució dels perfils del sòl...— amb les condicions productives subjacents. El paisatge és resultat de la demanda d'uns determinats usos del sòl en funció de les activitats econòmiques que s'hi generen. No obstant això, la dinàmica o evolució dels usos del sòl ha estat fruit de successives etapes històriques i dels diferents processos de transformació —en aquest cas de canvis de conreu— a què ha estat sotmès el territori. Aquest és el sentit dels *Models de localització de l'ús agrari de la terra*, des de Von Thünen —l'obra més representativa del qual fou: "The Isolated State", publicada en 1826— fins als recents *Models de percepció i valorització de l'espai agrari* segons la relació entre els seus components físico-ambientals i d'estructura productiva, i la dinàmica apuntada d'ús del sòl. Els *Models de Potencial dels sòls*, en els que solen basar-se el planejament i la Zonificació d'usos rurals actual, emmarquen les *Àrees de significació agrícola* a partir de llur homogeneïtat, atenent a la relació esmentada i intentant de predir el comportament de l'espai agrari i les condicions en les que el paisatge tendeix a un equilibri ecològic o a un grau de irreversibilitat per tal d'orientar el seu potencial d'ús. L'*Inventari i Catalogació de sòls i terres de conreu* esdevé una eina imprescindible per al planificador, que ha de servir els interessos dels agents productors, en particular, i dels habitants del camp, en general.

Els Models apuntats tenen una finalitat metodològica per a establir les directrius d'ús assignat o les de la producció alimentària, car de l'estudi dels paisatges agraris se'n deriva un millor aprofitament dels sistemes naturals i la catalogació de Tipologies Agràries comparables entre sí.

A la Conca s'hi conjuguen els elements naturals i els components agraris per a una planificació del medi físic i ordenació alimentària, ja endegada, en la que els espais de conreu ocupen bona part de la superfície i de l'activitat econòmica. El planejament rural, igual que l'urbanístic, ha de ser una eina jurídica per a instrumentalitzar i retribuir la producció del camp.

La Zonificació Agrícola es distribueix segons les Unitats fisiogràfiques naturals de la Conca: a l'Altiplà segarrenc —Sta. Coloma de Queralt— hi domina la sembra dels cereals de tardor: l'ordi, que ocupa majoritàriament la superfície conreada; el blat i la civada. No s'han reconverit, però, varietats gramínies i lleguminoses farratgeres, pròpies de superfícies de regadiu, malgrat els avantatges de la integració en explotacions agroramaderes amb base agrícola. Al Priorat s'hi han iniciat experiències, si bé hi manca encara l'assessorament administratiu i institucional basat en les directrius d'una planificació agrària regional.

El paisatge feréstec de les Muntanyes de Prades —patrimoni natural estatal— conserva encara els bancals graonats de vinyes, testimoni dels enclaus colonitzadors dels que foren darrers reductes sarraïns: la vila de Prades i Ciurana, al Montsant. Recordem que l'avenç de la colonització catalana a la Catalunya Nova fixà, durant el S. XI, la línia de la reconquesta en el marge dret del Riu Gaià, separant, més d'un segle, la frontera amb la Catalunya Vella.

Finalment, a la Conca estricta s'hi combinen la sembra i la vinya, ocupant aquesta darrera bona part de la superfície conreada. L'horta es concentra en els marges de l'Anguera i del Francolí i en les fonts naturals, molt localitzades, aprofitades per al regadiu d'aquests productes que no han esdevingut comercials.

Pel que fa a l'activitat industrial, la Indústria extractiva i de la construcció es localitza a Sarral i a Montblanc. L'agroalimentària, sector encara subexplotat, es troba a L'Espluga de Francolí, Vilaverd i Barberà. La dinàmica industrial forana ha afavorit la diversificació del sector secundari al llarg de l'eix de l'Autopista: L'Espluga, Montblanc, El Pla de Sta. Maria i Valls. En els darrers anys, s'ha expandit l'àrea d'influència d'aquest eix tot incrementant les economies externes per al desenvolupament de l'esmentada activitat industrial.